

УДК 343.16+343.37

*Р. В. Уманець**ад'юнкт наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ***ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬСЯ В СФЕРІ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА**

З виникненням теорії оперативно-розшукової діяльності (ОРД) вона була спрямована на вироблення нових знань у галузі, насамперед, протидії різним видам злочинності з використанням оперативно-розшукових методів, форм та засобів, що призводить до появи різноманітних термінів, понять, категорій, які в подальшому потребують особливого підходу під час вивчення. Одним із нових запроваджених термінів в оперативно-розшуковій діяльності вважається термін «оперативно-розшукова характеристика кримінальних правопорушень».

М. А. Погорецький та В. П. Шеломенцев відносить до складу оперативно-розшукової характеристики злочинів такі елементи, як відомості про: вид злочину та його суспільну небезпечність; предмет злочинного посягання та його пошукові ознаки; середовище вчинення злочину, особливості слідоутворення у ньому та специфіку фіксації слідів; способи готування до злочину та їх пошукові ознаки; способи вчинення злочину, їх пошукові ознаки та специфіку фіксації злочинних дій; способи приховання слідів злочину (маскування злочинних дій) та їх пошукові ознаки; типові знаряддя (засоби) вчинення злочинів та їх пошукові ознаки; типові обставини вчинення злочинів: місце, час, обстановка; сліди злочинів, їх пошукові ознаки та специфіку фіксації; типові джерела інформації про злочини цього виду; особу злочинця та його пошукові ознаки (зовнішні ознаки, психологічний портрет, особливості поведінки при готуванні, вчиненні злочину, а також після його вчинення тощо), типову мотивацію злочинної поведінки, чинники, що мали вплив на формування злочинної мети; склад та схема взаємозв'язків у злочинній групі; розподіл ролей між співучасниками тощо; потерпілу сторону (ознаки віктимності, відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, зв'язки тощо); типові наслідки злочинів (матеріальна та моральна шкода, заподіяні злочином; зміни, викликані злочином у матеріальній обстановці тощо) [1, с. 215-222].

Підводячи підсумки, зазначимо, що оперативно-розшукова характеристика відіграє важливу роль у науковому забезпеченні протидії корупційним кримінальним правопорушенням. З урахуванням кількісних та якісних показників злочинності обираються ті чи інші найбільш доцільні

в певній ситуації напрями оперативного пошуку, документування та розслідування. Оперативно-розшуковою характеристикою корупційних кримінальних правопорушень, які вчиняються в сфері житлового будівництва, є система кримінально-правових, криміналістичних, кримінологічних та інших ознак кримінальних правопорушень, що мають значення для їх виявлення та досудового розслідування, а також обрання тактичних прийомів проведення оперативно-розшукових, оперативно-технічних заходів та негласних слідчих (розшукових) дій. Найбільш значущими елементами оперативно-розшукової характеристики визнано спосіб учинення кримінальних правопорушень, типологію осіб, які вчиняють злочини, та їх груп, а також локалізацію їх слідів й ознак.

Найбільш значущими елементами оперативно-розшукової характеристики корупційних кримінальних правопорушень, які вчиняються в сфері житлового будівництва є такі: спосіб службових зловживань; типологія та характеристика службових осіб, які вчиняють злочини.

Складність виявлення корупційних кримінальних правопорушень, які вчиняються в сфері житлового будівництва полягає в тому, що в діях службових осіб важко встановити ознаки кримінального правопорушення. Для підтвердження факту розкрадання потрібно вжити низку оперативно-розшукових заходів, спрямованих на встановлення та порівняння ознак цивільно-правових деліктів і злочинного наміру, а також корупційного кримінального правопорушення та інших складів правопорушень. Специфіка функціонування житлово-будівельної організації визначає порядок здійснення та документального оформлення житлово-будівельних робіт, з урахуванням чого правопорушники (відповідно до свого службового становища, можливостей доступу до певних ресурсів, а також власних професійних якостей) за певних умов обирають конкретний спосіб учинення кримінального правопорушення.

Кримінальні правопорушення в зазначеній сфері вчиняють як службові особи управліннь капітального будівництва обласних державних адміністрацій, комунальних підприємств, так і працівники підприємств-підрядників. Як правило, такі види кримінальних правопорушень

учиняють два типи осіб: службові особи, а також матеріально відповідальні особи, яким ввірено матеріальні ресурси, призначені для будівництва. Зловживання з боку службових осіб та осіб, яким ввірено матеріальні ресурси, призначені для житлового будівництва, досить часто реалізуються завдяки злочинній змові останніх, нерідко включаючи інших суб'єктів господарської діяльності (виконавців, підрядників тощо) та виявляються в такому:

- розкрадання бюджетних коштів шляхом завищення вартості робіт з будівництва (ремонту, обслуговування) об'єктів, на яких здійснюються роботи;

- здійснення публічних закупівель без проведення процедур, передбачених законодавством, якщо сума договору перевищує встановлену законодавством межу;

- незаконний поділ замовником предмета закупівлі на частини з метою уникнення процедур, передбачених законодавством;

- здійснення закупівлі непридатних до використання або експлуатації устаткування, товарно-матеріальних цінностей;

- оплата зобов'язань за договором, що перевищує граничні суми витрат;

- невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх функціональних обов'язків щодо прийняття робіт та послуг за кількістю та якістю;

- підписання службовою особою замовника за відомо неправдивого акту виконаних робіт;

- укладання фіктивних угод на виконання робіт щодо будівництва, капітального ремонту.

Зловживання з боку учасників торгів та поставальників:

- службове підроблення службовими особами підприємств, установ, організацій дозвільних та звітних документів;

- подання службовими особами неправдивих даних щодо термінів й обсягів виконаних робіт з метою привласнення коштів;

- службова недбалість службових осіб установ, підприємств, організацій у ході прийняття та підписання актів виконаних робіт із завищенням їх вартості;

- створення суб'єкта господарювання з метою отримання коштів за договором, не виконуючи при цьому умов цього договору;

- реалізація замовнику недоброякісної, тобто такої, що не відповідає встановленим стандартам, нормам, правилам і технічним умовам, або некомплектної продукції чи товарів;

- підроблення документів, що підтверджують якість виконаних робіт та використаних матеріалів;

- надання неправомірної вигоди службовій особі за підписання фіктивного або такого, що не відповідає дійсності, акту виконаних робіт;

- підроблення актів виконаних робіт [2, с. 75–76].

Однак найбільш суспільно небезпечні розкрадання, що призводять до значних матеріальних та грошових збитків, здебільшого учиняють службові особи шляхом зловживання службовим становищем і, як правило, поєднуються з підробленням документів.

На основі аналізу судової практики можна виокремити найбільш поширені види розкрадань у сфері житлового будівництва [3, с. 47], зокрема:

1. Привласнення коштів, виділених на будівництво або закупівлю будівельних матеріалів, шляхом зловживання службовим становищем. Зазвичай таке незаконне заволодіння майном здійснюється шляхом внесення службовою особою неправдивих відомостей до офіційних документів з метою завищення обсягу робіт, вартості матеріалів, що надає змогу в подальшому штучно збільшити обсяги фінансування та привласнити кошти.

2. Розтрата коштів, виділених на будівництво, шляхом зловживання службовим становищем. Здебільшого здійснюється службовою особою, у віданні якої перебуває чи якій ввірено майно шляхом нецільового використання майна та ресурсів.

3. Заволодіння коштами, виділеними на будівництво, шляхом зловживання службовим становищем службовою особою. Найчастіше полягає у внесенні недостовірних відомостей до офіційних документів; завищенні обсягу виконаних робіт; штучному завищенні кількості необхідних матеріалів та обладнання; частковому виконанні або ж повному невиконанні тих чи інших будівельних робіт; використанні будівельних матеріалів низької якості, які в документах відображено як високоякісн та дорогі.

Важливим елементом оперативно-розшукової характеристики кримінальних правопорушень у сфері житлового будівництва й службової діяльності є особи, які становлять оперативний інтерес.

На підставі вивчення кримінальних проваджень узагальнено дані про службових осіб, які брали участь у вчиненні злочинних дій у сфері житлового будівництва. Як правило, кримінальні правопорушення учиняють чоловіки (78%) віком від 30 до 49 років (80%). Переважна більшість притягнутих до відповідальності (85%) мають вищу освіту. У вчиненні корупційних дій беруть участь службові особи суб'єктів контролюючих органів за сферою житлового будівництва (вивчення матеріалів кримінальних проваджень щодо осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, виявляє такі дані щодо їх службового становища: керівники будівельних організацій та їх заступники (12,5%); керівники будівельно-монтажних підрозділів, ділянок будівництва та їх заступники (18,0%), виконавчі робіт, майстри дільниць, бригадири (28,0%); працівники бухгалтерії (12,0%); комірники (15,5%); проєк-

тувальники (5,5%); інші категорії матеріально відповідальних осіб (8,5%). Характерними особливостями зазначених категорій осіб є їх доволі високі соціальний статус та рівень освіти (здебільшого технічної або економічної), знання специфіки будівельної діяльності (окремих технологічних процесів), наявність досвіду та професійних навичок у цій сфері). У 16% випадків вони є співвласниками підприємств з ознаками фіктивності. Вчиняючи розкрадання у цій сфері з корисливих мотивів, такі особи широко використовують у виборі способів свій авторитет, професійні знання, дружні, життєві та інші зв'язки з особами у різних господарських і державно-владних структурах. Злочинні посягання у 30% вчинено у складі групи. У 45% проваджень кількість співучасників не перевищувала двох осіб (групи чисельністю три особи траплялись у 24%; чотири особи – у 21%; п'ять і більше осіб – у 9%).

У широкому плані, усіх службових осіб, які брали участь у вчиненні кримінальних правопорушень у сфері будівництва житла, необхідно розподілити на такі категорії:

1) особи, які, зловживаючи службовим становищем, вчиняють юридично значущі дії, що мають значення на етапі підготовки, вчинення та приховування злочину (представники органів місцевої влади, нотаріуси та ін.). Це службові особи будівельних управлінь, організацій: виконроби, начальники будівельних ділянок, працівники проектно-кошторисних інститутів, керівні працівники (головні інженери, механіки та інші керівники служб і підрозділів). Особливості вчинення злочинів посадовими особами: використання службового становища та повноважень; наявність розгалужених виробничих і корумпованих зв'язків з постачальниками, замовниками та посадовими особами керівних організацій та державних органів; використання криміногенних факторів галузі та недоліків організаційно-правового характеру; транспортними організаціями здійснюються розкрадання грошових коштів, матеріальних цінностей в великих розмірах і, як правило, тривалий період часу; зосередження в одних руках власних повноважень, контролюючих функцій; підвищена організованість і латентність дій; продумування способів розкрадання будівельних матеріалів і механізму приховування слідів злочинної діяльності;

2) керівники середньої ланки й працівники банків, які забезпечують проведення різноманітних банківських переказів та електронних платежів (відіграють роль пособників, особисто не беручи участь у схемі);

3) фахівці вузького профілю, які використовують комп'ютерні, фінансові та інші технології з метою підроблення документів, утручання в роботу комп'ютерних мереж тощо (операціоністи банків, програмісти, оператори комп'ютерних систем);

4) особи, які виконують технічні й допоміжні функції, зокрема при вчиненні підроблення документів (бухгалтери, економісти, виконроби, комірники, вантажники, водії та ін.), а також підставні особи. Працівники бухгалтерсько-рахункових відділів вчиняють розкрадання як врахованих, так і неврахованих грошових коштів. Особливостями скоєння злочинів даною категорією осіб є: обов'язки головних (старших) бухгалтерів, їх замісників, касирів, бухгалтерів розрахункових відділів забезпечують їм доступ до фінансових ресурсів; ця категорія осіб добре знає механізм банківських, касових і господарських операцій, недоліки в цих операціях; більшість осіб, які входять до цієї групи, є жінками, що дозволяє здійснювати розкрадання грошових коштів тривалий час, користуючись поблажливим ставленням до них керівників – в основному чоловіків. Як правило, розкрадання будівельних матеріалів вчиняється кваліфікованим способом, який полягає в утворенні неврахованих надлишків, розкраданні будівельних матеріалів та їх подальшій реалізації;

5) високопоставлені чиновники різних контролюючих організацій, які забезпечують загальне корупційне прикриття злочинної діяльності.

Як зазначає С. В. Князев, одним з основних елементів оперативно-розшукової характеристики є оперативно-значима поведінка (що відображає об'єктивну сторону злочину з точки зору кримінального права, способи підготовки, вчинення та маскування злочину з точки зору криміналістики) [4, с. 112].

Оперативно-значима поведінка – поняття значно ширше, ніж способи вчинення, і включає в себе етапи вчинення злочину, а також дії особи на кожному з етапів. Оперативні працівники передусім вивчають зовнішні ознаки кримінального правопорушення – конкретний акт поведінки службової особи у вигляді дії чи бездіяльності, що завжди здійснюють у певній об'єктивній обстановці, певному місці та в певний час. Цей акт поведінки відбувається у відповідний спосіб, наприклад, надання неправомірної вигоди з об'єктивної сторони полягає в переданні службовій особі матеріальних цінностей, унаслідок чого вона зловживає службовими обов'язками або не виконує їх; службова недбалість – невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків через несумлінне ставлення до них. Для потреб ОРД оперативно-розшукова характеристика повинна надавати наукове обґрунтування пошукової діяльності оперативних підрозділів. Оперативні працівники можуть виявити ознаки службових кримінальних правопорушень на будь-якому з етапів їх учинення, і під час оперативного пошуку вони не отримують структуровану інформацію про конкретний склад злочину. Тому, оперативно значуща поведінка не повинна відповідати способам учинення кримі-

нальних правопорушень (у межах криміналістичної характеристики) або їхній об'єктивній стороні (кримінально-правова характеристика) [5, с. 67].

Наявність декількох варіантів корупційної поведінки констатує Л. Н. Герасіна [6, с. 141]. Однак, на нашу думку, вони мають різні моделі мотивації, що впливають на тактику дій оперативних працівників щодо протидії службовим злочинам. Дії під час учинення злочинів у сфері службової діяльності становлять певну модель оперативно значущої поведінки. Оскільки головною метою аналізованих кримінальних правопорушень є отримання неправомірної вигоди, то класифікацію слід здійснювати за двома критеріями - етапом злочинних дій (підготовка, учинення, приховування) та шляхом досягнення злочинної мети (сприяння, отримання вигоди, масування). Така класифікація враховує як цілісні склади злочинів, притаманні окремим етапам злочинної діяльності, так й окремі способи злочинних дій у межах складів злочинів.

На етапі підготовки до вчинення корупційного кримінального правопорушення посадовець оцінює умови обстановки та здійснює певні дії, які полегшують досягнення злочинної мети. Умови обстановки зумовлюють оперативно-значущу поведінку під час учинення корупційного кримінального правопорушення. Посадовець їх оцінює як сприятливі чи несприятливі (сприятливі особа використовує для досягнення мети, до несприятливих пристосовується, змінюючи свої дії або власне умови на сприятливіші). Посадовець може цілком і правильно оцінювати умови об'єктивної обстановки, випадково або умисно нехтувати ними, обираючи спосіб дії, від чого залежить досягнення цілей.

Таким чином, оперативно-розшукова характеристика відіграє важливу роль у науковому забезпеченні протидії корупційним кримінальним правопорушенням. З урахуванням кількісних та якісних показників злочинності обираються ті чи інші найбільш доцільні в певній ситуації напрями оперативного пошуку, документування та розслідування.

Оперативно-розшуковою характеристикою корупційних кримінальних правопорушень, які вчиняються в сфері житлового будівництва, є система кримінально-правових, криміналістичних, кримінологічних та інших ознак кримінальних правопорушень, що мають значення для їх виявлення та досудового розслідування, а також обрання тактичних прийомів проведення оперативно-розшукових, оперативно-технічних заходів та негласних слідчих (розшукових) дій. Найбільш значущими елементами оперативно-розшукової характеристики визнано спосіб учинення кримінальних правопорушень (оперативно-значуща по-

ведінка), типологію осіб, які вчиняють злочини, та їх груп, а також локалізацію їх слідів й ознак.

Складність виявлення корупційних кримінальних правопорушень, які вчиняються в сфері житлового будівництва полягає в тому, що в діях службових осіб важко встановити ознаки кримінального правопорушення. Для підтвердження факту розкрадання потрібно вжити низку оперативно-розшукових заходів, спрямованих на встановлення та порівняння ознак цивільно-правових деліктів і злочинного наміру, а також корупційного кримінального правопорушення та інших складів правопорушень. Специфіка функціонування житлово-будівельної організації визначає порядок здійснення та документального оформлення житлово-будівельних робіт, з урахуванням чого правопорушники (відповідно до свого службового становища, можливостей доступу до певних ресурсів, а також власних професійних якостей) за певних умов обирають конкретний спосіб учинення кримінального правопорушення. З цією метою варто встановити документи, виконані або підписані службовими особами, зміст яких розкриває їх справжні наміри (угоди з ознаками підроблень, офіційна переписка, вказівки підлеглим, чорнові записи); показання очевидців (родичів, колег, знайомих) про наміри фігурантів та справжній характер їх діяльності; протоколи та інші матеріали, складені за результатами оперативно-розшукових заходів; результати інвентаризацій, ревізій, спеціальних перевірок, що свідчать про фактичне господарське та фінансове становище суб'єктів господарювання.

Література

1. Погорецький М. А., Шеломенцев В. П. Поняття оперативно-розшукової характеристики злочинів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1 (47). С. 214–223.
2. Брильов М. О. Оперативно-розшукова характеристика злочинів, пов'язаних з розкраданням бюджетних коштів під час будівництва, ремонту та експлуатації автомобільних доріг. *Право і безпека*. 2015. № 4 (59). С. 75–76.
3. Запотоцький А. П. Криміналістична характеристика злочинів у сфері будівництва. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 40–48.
4. Князев С. В. Характеристика злочинів, що вчинюються на ринку нерухомості в процесі забудови житла. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 111–118.
5. Болвінов С. П. Оперативно-розшукова характеристика одержання неправомірної вигоди службовими особами в органах місцевого самоврядування. *Право і Безпека*. 2015. № 4. С. 67–71.
6. Герасіна Л. Н. Коррупция в структуре латентной преступности: социолого-правовой и компаративный анализ. *Відповідальність посадових осіб за корупційну діяльність* : матеріали міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 11-12 трав. 2001 р.). Харків, 2003. С. 140–144.

Анотація

Уманець Р. В. Оперативно-розшукова характеристика корупційних кримінальних правопорушень, які вчиняються в сфері житлового будівництва. – Стаття.

У статті надана характеристика елементам оперативно-розшукової характеристики корупційних кримінальних правопорушень, які вчиняються в сфері житлового будівництва, зокрема оперативна поведінка службових осіб, яка включає способи їх підготовки, вчинення та приховування, а також типологічні ознаки особи злочинця й злочинних груп. Проведено наукову систематизацію найбільш поширених способів учинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (розкрадань) у сфері житлового будівництва, характерних для них ознак матеріального та інтелектуального підроблень документів будівельних та інших пов'язаних з ними організацій, а також категорій причетних до кримінального правопорушення службових і матеріально-відповідальних осіб. Розглянуто способи учинення привласнення, розтрата майна (будівельних матеріалів, обладнання, коштів) або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлового будівництва, серед яких виокремлено найбільш поширені технології протиправної діяльності. Досліджено особу злочинця.

Ключові слова: житло, будівництво, виявлення, розслідування, оперативно-розшукова діяльність, оперативно-розшукова характеристика, спосіб вчинення.

Аннотация

Уманець Р. В. Оперативно-розыскная характеристика коррупционных уголовных преступлений, совершаемых в сфере жилищного строительства. – Статья.

В статье дана характеристика элементам оперативно-розыскной характеристики коррупционных уголовных преступлений, совершаемых в сфере жилищного строительства, в частности оперативное поведение должностных лиц, которое включает способы их подготовки, совершения и сокрытия, а также типологические признаки личности преступника и преступных групп. Проведена научная систематизация наиболее распространенных способов совершения присвоения,

растраты имущества или завладение им путем злоупотребления служебным положением (хищений) в сфере жилищного строительства, характерных для них признаков материального и интеллектуальных подделок документов строительных и других связанных с ними организаций, а также категорий причастных к уголовным преступлениям служебных и материально-ответственных лиц. Рассмотрены способы совершения присвоения, растраты имущества (строительных материалов, оборудования, средств) или завладение им путем злоупотребления служебным положением в сфере жилищного строительства, среди которых выделены наиболее распространенные технологии протиправной деятельности. Исследована личность преступника.

Ключевые слова: жилье, строительство, обнаружения, расследования, оперативно-розыскная деятельность, оперативно-розыскная характеристика, способ совершения.

Summary

Umanets R. V. Operational and investigative characteristics of corruption criminal offenses committed in the field of housing construction. – Article.

The article describes the elements of operational and investigative characteristics of corruption offenses committed in the field of housing, in particular the operational behavior of officials, which includes methods of preparation, commission and concealment, as well as typological features of the offender and criminal groups. The scientific systematization of the most common ways of misappropriation, misappropriation of property or taking it by abuse of office (theft) in the field of housing, their characteristic features of material and intellectual forgery of documents of construction and other related organizations, as well as categories involved in criminal offense of officials and materially responsible persons. The methods of misappropriation, misappropriation of property (building materials, equipment, funds) or its acquisition by abuse of office in the field of housing construction are considered, among which the most common technologies of illegal activity are singled out. The identity of the criminal has been investigated.

Key words: housing, construction, detection, investigation, operative-search activity, operative-search characteristic, method of commission.